

S častnim znakom za zasluge odlikovane bolniške strežnice

MARJETA BERKOPEC, IRENA KERŠIČ

Potrebe po usposobljenem bolničarskem kadru so v času velike vojne skokovito narasle in nemogoče je spregledati delovanja številnih žensk, ki so se med prvo svetovno vojno priučile za bolničarke, negovalke, strežnice, pomožne bolniške strežnice, tako imenovane »vojne sestre« in sestre Rdečega križa. Tudi Slovenke so se priključile množici anonimnih žensk, ki so s trakom Rdečega križa na roki skrbele za oskrbo ranjencev in obolelih vojakov. Avstro-ogrska oblast jih je za njihovo požrtvovalno delo pogosto odlikovala. Njihova imena kot tudi imena usmiljenih sester zasledimo med prejemniki častnih znakov za zasluge Rdečemu križu in prejemniki vojnih križcev za civilne zasluge.

Srebrna častna medalja z vojnim okrasjem na mašnici za ženske (Vir: Loški muzej Škofja Loka)

Odlikovanje častni znak za zasluge Rdečemu križu je ustanovil cesar Franc Jožef 17. avgusta 1914 ob petdeseti obletnici ženevske konvencije. Podeljevali si ga vsem tistim, ki so kot prostovoljci delali za avstro-ogrski Rdeči križ v miru ali v času vojne. Za zasluge v vojnem času je imelo odlikovanje običajno vojno okrasje v obliki emajliranega venčka.

Odlikovanje je imelo najprej 5, kasneje pa 6 stopenj: zvezda za zasluge, častni znak 1. stopnje, oficirski častni znak, častni znak 2. stopnje, srebrna častna medalja in bronasta častna medalja. Prvi dve stopnji je podeljeval cesar na predlog vršilca dolžnosti protektorja Rdečega križa, nadvojvode Franca Salvatorja, vse ostale nižje stopnje pa je podeljeval protektor v cesarjevem imenu (Car, 2017). Bolniškim strežnicam so najpogosteje podeljevali častne medalje.

Častne medalje Rdečega križa so bile ovalne oblike. Na prednji strani sta dva angela, ki držita belo emajliran ščit z rdečim ženevskim križem v sredini, nad ščitom je peterokraka zvezda, pod ščitom pa geslo: »PATRIE AC HUMANITATI« (za domovino in človečnost). Na zadnji strani sta letnici 1864/1914. Vojna dekoracija je v obliki zeleno emajliranega lovorovega venčka. Nosilci častnih znakov Rdečega križa so morali ob podelitvi odlikovanja plačati posebno takso na račun Rdečega križa. Odlikovanje se je na civilni obleki lahko nosilo tudi v obliki miniatur. Samo ženske so odlikovanje nosile na pentlji. Odlikovanja so bila podeljena vsem slojem prebivalstva, niso jih dobivali samo visoki funkcionarji, ampak tudi navadni državljani (Car, 2017).

Z bronasto in srebrno častno medaljo je bila kot sestra Rdečega križa odlikovana Novomeščanka Martina Ferlič (Bregar, 2018). Na Ptuju je bila s častno medaljo Rdečega križa leta 1916 odlikovana sestra Tilči Gottwald (Car, 2017). S srebrno častno svetinjo sestri Rdečega križa: Ana Pinter in Ivana Brandner (Slovenski gospodar, 1915).

Častno znamenje Rdečega križa z vojno dekoracijo je prejela prednica usmiljenih sester v Ljubljani s. Leopoldina Hoppe. Srebrno častno svetinjo Rdečega križa z vojno dekoracijo so prejele usmiljene sestre: s. Korona Gregorič, s. Emilija Stadler, s. Rafaela Mirt, s. Agata Hribnik, s. Kandida Dermota, s. Amalberga Cajhen, s. Agnes Hude in s. Izabela Gosak ter gospodična Gabrijela Zorman, prostovoljna strežnica. Bronasto svetinjo Rdečega križa z vojno dekoracijo so prejele usmiljene sestre: s. Felicita Avguštin, s. Marija Strašek, s. Konstancija Može, s. Ignacija Brgljec, s. Ana Šuligoj, s. Inocencija Pogeljšek, s. Virgilija Kraševac, s. Darija Poljanc, s. Smaragda Finc, s. Julita Bukovec, s. Avrelja Ušen, s. Avgušтина Primec, s. Vincencija Šega in gđc. Gizela Ekel, prostovoljna strežnica v Novem mestu (Dolenjske novice, 1915).

Odlikovanje vojni križec za civilne zasluge je ustanovil cesar Franc Jožef 16. avgusta 1915 kot priznanje vsem tistim osebam, ki so z izjemno pri-dnostjo in požrtvovalnostjo »vršile posebej važno službo v zvezi z vojno«. Odlikovanje je imelo štiri stopnje. Vse štiri stopnje so imele obliko križca, ki se je na obleko pripenjal z iglo na zadnji strani. Križci

Martina Ferlič, sestra Rdečega križa prejela bronasto in srebrno častno medaljo (Vir: Dolenjski muzej Novo mesto)

imajo triroge krake, ki se zožujejo proti središču. V sredini so inicialke FJI (Franc Jožef I.), obkrožene z napisom »MERITO CIVILI TEMPORE BELLI/1915« (zaslužnim meščanom v času vojne, 1915). Križca 1. in 2. stopnje sta pozlačena, križec 3. stopnje je srebrn, 4. stopnje pa bronast. Razen najnižjega so križci emajlirani (Car, 2017).

Z vojnim križem za civilne zasluge tretjega razreda sta bili odlikovani predstojnica bolniških strežnic v Novem mestu s. Margareta Gerzin in predstojnica bolniških strežnic v Postojni s. Marija Moser. Vojni križ za civilne zasluge četrtega razreda sta dobili bolniški strežnici v Postojni: Jerica Gobec in Agneza Klasinc (Slovenec, 1917).

Avstrijska oblast je ženske sprva nameravala zadržati stran od bojnih linij, vendar pa se je zaradi potreb vojaškega stroja odločila drugače. Če je na začetku vojne žensko medicinsko osebje še ostajalo v zaledju, sta pomanjkanje usposobljenega kadra kot tudi silovitost spopadov kmalu povzročila, da so bile bolniške sestre in strežnice angažirane tudi v neposredni bližini bojne črte, v mobilnih sanitarnih in kirurških enotah (Selišnik, 2015). Sanitetno oskrbo so prevzele tudi na sanitetnih vlakih, ki so vozili ranjence v zdravstvene ustanove v zaledju in notranjosti države (Verginella, 2018). Sredi vojnih strahot se tako niso znašli samo vojaki, pač pa tudi bolniške strežnice. Vsem, ki so odšle na bojišče, je pripadala plača, brezplačna hrana, stanovanje in dopust, imele naj bi tudi pokojnino (Selišnik, 2015).

Vprašanje (Selišnik, 2015) koliko žensk naj bi med prvo svetovno vojno delovalo v sanitetni službi Avstro-Ogrske, je še vedno brez natančnega odgovora, čeprav ti podatki za preostale evropske države obstajajo. V Nemčiji jih je bilo približno 92.000, v Franciji 63.000, v Veliki Britaniji 80.000. V monarhiji naj bi bilo po nekaterih virih angažiranih vsaj 2.500 sester, večina zgodovinarjev pa ocenjuje, da naj bi se ta številka približala 50.000 bolnišničnim pomočnicam.

V pisnih virih sicer obstaja nekaj podatkov o številu žensk, ki so v času prve svetovne vojne delovale v avstro-ogrske sanitetni službi. Dokument (Šimac, 2011) graškega poveljstva iz leta 1915 žensko bolniško oskrbo v vojaških sanitetnih zavodih organizacijsko deli na strežnice duhovnih redov, poklicne negovalke in prostovoljne bolniške strežnice. Dokument ne omenja pomožnih bolniških strežnic, ki so jih od avgusta 1914 izobraževali na Kranjskem. Šimac (2011) predpostavlja, da bi pri pomožnih bolniških strežnicah lahko šlo za prostovoljne bolniške strežnice, čeprav so v dokumentu iz Gradca navedeni nekoliko strožji pogoji, kot so jih ob vpisu v tečaj postavili v naših krajih. Žal tudi ostali podatki ne dajo jasne slike o bolniških strežnicah. Decembra 1917 je vojni minister v državnem zboru (Slovenski gospodar, 1917) poročal, da je v raznih vojaških bolnišnicah zaposlenih 7000 sester in 15.000 strežnic. Iz poročila občnega zbora Deželnega in gospejinega društva Rdečega križa za Kranjsko (Slovenski narod, 1917) razberemo, da je bilo leta 1916 na Kranjskem »238 izšolanih posvetnih sester, 23 samostanskih strežnic in 9 samostanskih strežnikov.« Že pred vojno so podružnice Rdečega križa organizirale brezplačne tečaje za bolničarske prostovoljke. Tečaji za bolniške strežnice so bili med vojno v okviru Rdečega križa organizirani ne le v Ljubljani, Novem mestu in Krškem, ampak tudi v vseh večjih krajih. Znan je še podatek (Učiteljski tovariš, 1916), da je v ljubljanski škofiji leta 1916 delovalo 339 usmiljenk. Velik delež bolniških strežnic je v veliki vojni še vedno prihajal iz vrst usmiljenih sester (Berkopec, Keršič, 2023). V Dolenjskih novicah (1915) zasledimo: »Naše usmiljenke in druge redovnice se nahajajo po vseh bojnih poljih in po premnogih bolnicah svojega reda.« Omenja se podatek (Slovenec, 1915), da je bilo na bojiščih več kot 10.000 usmiljenih sester iz reda sv. Vincencija Pavelskega: »Občudovanja vredne junakinje krščanske usmiljenosti - usmiljene sestre so se takoj, ko je izbruhnila svetovna vojska, prostovoljno ponudile, da priteko na pomoč ubogim in obnemoglim ranjencem na bojišču.« Na Soški in jugovzhodni fronti (Slovenec, 1917) so za ranjence skrbele predvsem redovnice.

Po vsej Evropi so po koncu prve svetovne vojne postavljali spomenike za padle vojake, ustvarjali junaške mite in ob tem skorajda pozabili na delež, ki je pripadel ženskam. Šele od šestdesetih let 20. stoletja naprej, ko se je družbena zgodovina začela zanimati za zaledje prve svetovne vojne, so stopile ženske kot akterke v ospredje (Wakounig, 2010). Spomini Slovenk (Selišnik, 2015), ki so se priključile množici anonimnih žensk, zaznamovanih z rdečimi križi, niso ohranjeni oziroma doslej še niso bili

odkriti. Znanih je le nekaj njihovih imen. V knjigi Plavi križ (Klavora, 1991) je fotografija Marije Kravanja (domačinke iz Bovca) v uniformi z oznako Rdečega križa, slikana pred sanitetno postajo blizu zaselka Kal pri Bovcu. V Ilustriranem glasniku (1915) je objavljena fotografija Mare Dejak v uniformi s trakom Rdečega križa na rokavu, ki je delala v epidemijski bolnici v Lvovu. Kot bolničarka je v bolnišnici Rdečega križa v Lvovu in v Przemyslu delala Marija Vapotič iz Novega mesta (Berkopec, Keršič, 2023).

Prav tako ni znano, kaj se je po vojni zgodilo z ženskami, ki so med veliko vojno na Kranjskem opravile tečaj Rdečega križa za pomožne bolniške strežnice, se zavezale trem letom službovanja in predano skrbele za ranjence. Po vojni jih v bolnišnice niso sprejeli, saj so bolniško nego v slovenskih bolnišnicah do konca druge svetovne vojne opravljale redovnice. Po do zdaj znanih podatkih so poklicno kariero v zdravstveni negi kot oskrbne sestre nadaljevale Angela Boškin, Pavla Bones in Olga Cvahte, vse tri so med vojno delale v vojaških bolnišnicah na Dunaju, in Viktorija Kecelj, ki je med vojno delala na kirurškem oddelku v Debrecenu na Madžarskem, potem pa se leta 1924 vpisala v Šolo za sestre v Ljubljani. Odprto ostaja vprašanje, kaj se je zgodilo z vsemi drugimi. So se lahko zaposlile na kakšnem drugem področju ali so se morale vrniti za domače ognjišče in prevzeti vlogo gospodinje in ponižne soproge.

Literatura:

- Berkopec M, Keršič I (2023). *Zaščitne sestre*. Ljubljana: Zbornica zdravstvene in babiške nege Slovenije – Zveza strokovnih društev medicinskih sester, babic in zdravstvenih tehnikov Slovenije.
- Bregar M (2018). Darujte, zbirajte v vojne namene. V: Bregar, M (ur.). 1918, al nam prineseš mir? Dolenjska in Dolenjci med prvo vojno. Novo mesto: Dolenjski muzej, 27–32.
- Car P (2017). *Slovinci – junaki avstrijskih armad in njihova odlikovanja: (od 1757 do 1918)*. Ljubljana: Signum Laudis, str. 302–308.
- Klavora V (1991). *Plavi križ: soška fronta: Bovec 1915 – 1917*. Koper: Lipa, str. 25.
- Selišnik I (2015). Skrb v službi vojne: bolniške strežnice na Kranjskem. V: Gašparč, J (ur.). *Prispevki za novejšo zgodovino*, 4(2), Ljubljana: Inštitut za novejšo zgodovino, 90–101.
- Šimac M (2011). *Vojna 1914–1918: Od fronte do zaledja*. V: Šimac, M, Keber K (ur.). »Patriae ac humanitati!«: Zdravstvena organizacija v zaledju soške fronte. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 48; 61.
- Verginella M, idr. (2018). Ženske v prvi svetovni vojni. Oddelek za zgodovino Filozofske fakultete Univerze v Ljubljani in Ustanova »Fundacija Poti miru iz Posočja«. Pridobljeno od <http://www.potmiru.si/zenskevpri1914.html#bolniske-streznice> 20. 5. 2022.
- Wakounig M (2010). Ženske v prvi svetovni vojni. V: Rajšp V (ur.). *Soška fronta 1915–1917. Kultura spominjanja*. Dunaj = in Wien: Slovenski znanstveni inštitut = Slovenisches Wissenschaftsinstitut. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU, 2010, str.43–50.
- Časopisni viri**
- Dolenjske novice* XXXI, št. 15, 9. 7. 1915, 57–58, Dolenjskim junakom v spomin.
- Dolenjske novice* XXXI, št. 28, 8. 10. 1915, 106, Odlikovanja »Rdečega Križa« v deželnih bolnišnicah v Ljubljani in v okr. bolnišnici v Novem mestu.
- Ilustrirani glasnik*, 2, št. 4, 23.09.1915, 37.
- Slovenski gospodar: podučiven list za slovensko ljudstvo*, 49, št. 52, 30. 12. 1915, 2, Junakinje.
- Slovenski gospodar: podučiven list za slovensko ljudstvo*, 51, št. 50, 13. 12. 1917, 7. Državni zbor.
- Slovenec: političen list za slovenski narod*, 43, št. 41, 20. 2. 1915, 7, Čez 10.000 usmiljenih sester na bojiščih.
- Slovenec: političen list za slovenski narod*, 45, št. 219, 25. 9. 1917, 3, Odlikovanje zdravnikov in bolniških strežnic z vojnimi križi za civilne zasluge.
- Slovenski narod* 50, št. 81, 7.4.1917, 9. Deželno in gospejino društvo Rdečega križa za Kranjsko.
- Učiteljski tovariš*, 56, št.6, 24.3.1916, 4. Catalogue cleri 1916.

Mara Dejak v uniformi s trakom Rdečega križa na rokavu, ki je delala v epidemijski bolnici v Lvovu (Vir: Ilustriran glasnik, 1915)

Novomeščanka Martina Ferlič, sestra Rdečega križa (Vir: Dolenjski muzej Novo mesto)